

24. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К., 2001.

25. Старостин В. Дом Айнбергов на Нагорной / В. Старостин // Недвижимость в движении – 2008. – № 7. – 27 февр. – С. 9.

26. Фальборк Г. А. Учительские семинарии и школы: систематический свод законов, распоряжений, правил, инструкций, программ и справочных сведений для учащихся и учащихся в учительских семинариях и школах всех ведомств, а также для готовящихся к поступлению в них / Г. А. Фальборк, В. Чарнолуцкий. – СПб., 1901.

27. Халамендик В. Соціально-економічні передумови становлення та розвитку педагогічної освіти Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / В. Халамендик // Наукові праці: Педагогічні науки. – 2002. – Т. 20, вип. 7. – С. 123–134.

Надійшла до редколегії 12.06.2014

УДК 94(477.63) «1941/1944»

І. А. Шахрайчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ЗНИЩЕННЯ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИХ БАГАТСТВ
ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941–1945 рр.)**

Розглянуто процес нищення нацистами духовно-культурних цінностей краю під час Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: німецько-фашистська окупація, Дніпропетровськ, Провіта, театр.

И. А. Шахрайчук

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**УНИЧТОЖЕНИЕ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫХ БАГАТСТВ
ДНЕПРОПЕТРОВЩИНЫ В ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (1941–1945 гг.)**

Рассмотрен процесс уничтожения нацистами духовно-культурных ценностей края в период Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: немецко-фашистская оккупация, Днепропетровск, Провита, театр.

I. A. Shakhraychuk

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

**ELIMINATION OF SPIRITUAL-CULTURAL VALUES
OF DNEPROPETROVSKYI IN THE PERIOD
OF GREAT PATRIOTIC WAR (1941–1945)**

The process of destruction by the Nazis spiritual and cultural values of the region during the Great Patriotic war. It is shown, that during the occupation of irreparable loss suffered museums, archives, theatre and educational premises. It is argued that flirting occupation authorities with the attempts of national intelligence to ukrainizovat educational and cultural sphere, ended rather quickly, and at the end of 1941 repression has been extended to the leaders of the OUN.

Key words: German fascist occupation, Dnipropetrovsk, culture.

Одним із маловивчених на сьогодні питань історії Дніпропетровська та області періоду окупації є сфера культури. На нашу думку, її становище і розвиток залежали від кількох чинників: природного прагнення місцевих жителів до громадської активності, участі в культурних заходах тощо; розгортання на початку окупаційного періоду діяльності місцевих, а більше – прибулих прихильників українського національного, державного і культурного відродження; ставлення німецької окупаційної влади в той чи інший період до громадських організацій, засобів масової інформації, музеїв тощо; зв'язку між поживленням національно-культурного життя та активізацією антифашистського руху Опору.

Організаторами і «кураторами» більшості легальних об'єднань, покликаних сприяти створенню українського самоврядування, поширенню ідеї незалежності України, активізації національно-культурного життя стали члени похідної групи ОУН-б. Форми цих об'єднань були різні: молодіжні, спортивно-військові, жіночі, професійні, культурні, культурно-освітні організації тощо. Найбільш відомими і масовими в Україні загалом і в Дніпропетровській області зокрема були культурно-освітні товариства «Просвіта» і Всеукраїнський комітет допомоги.

Товариство «Просвіта», яке, за задумом організаторів, повинно було впливати й на громадсько-політичне життя краю, виникло відразу після окупації міста і появи тут діячів ОУН-б. Як розгалужена структура різноманітних секцій це товариство сформувалася досить швидко через те, що в ній існували вже давно вироблені форми діяльності її членів. Адже вона на західноукраїнських землях виникла ще у 1868 р., а на теренах підросійської України набула поширення в ході та внаслідок революції 1905–1907 рр.

На Катеринославщині «Просвіта» виникла восени 1905 р. Після закриття царською владою у 1916 р. була відроджена 1917 р., закрита знову вже радянською владою у 1921 р. Це пояснює швидке відродження «Просвіти», хоча вже і в іншому складі. У фонді кримінальних справ Державного архіву СБУ в Дніпропетровській області зберігається справа заарештованого після звільнення Дніпропетровська, померлого у 1945 р. і реабілітованого у 1991 р. «за відсутністю доказів» посібництва німецьким окупантам Івана Васильовича Сокола, яка проливає світло на діяльність «Просвіти» у Дніпропетровську. На підставі цієї справи сучасні дослідники Д. Куделя та В. В. Ченцов написали нарис про І. В. Сокола [22]. За цією справою події виглядають таким чином.

На початку вересня 1941 р. у будинку колишнього виконкому по вулиці Комсомольській була проведена нарада місцевої інтелігенції в кількості 20 осіб, на якій обговорювалося питання формування органів обласного самоврядування. На цю нараду запросили і вчителя-пенсіонера І. В. Сокола, якого за революційну діяльність кілька разів заарештовувала царська влада і який майже чотири місяці просидів у в'язниці ДПУ нібито за належність за СВУ. На засіданні, крім Панааса Олійниченка та інших, виступив і член Південної похідної групи ОУН Василь Регей, який закликав до роботи по вихованню людей у патріотичному дусі. Для цього потрібні були легальні просвітянські організації. На цьому засіданні І. В. Сокол був призначений завідувачем клубу, який відразу розгорнув свою роботу, зайнявши приміщення колишнього будинку Червоної армії (а до революції – Англійського клубу) по вул. Леніна. Тобто, «Просвіта» почала свою роботу під вивіскою Українського клубу.

Разом із відділом освіти обласної управи, очолюваним Павлом Козарем, було зібрано комітет для укладання Статуту українських клубів (бо вони виникали і в інших містах) заради надання їм легітимності після реєстрації владою. Статут передбачав організацію клубами театральних вистав, бесід, лекцій, рефератів, визначав правила набуття членства в клубі, членські внески та ін. [3, с. 45–46]. Німецька влада не дозволила реєстрацію цього об'єднання. Навряд чи рішення могло бути іншим, оскільки «Просвіта», продовжуючи традиції своїх попередників, головною метою мала через властиві їй форми роботи з масами сприяти утвердженню незалежної української держави [8, арк. 27].

Організаційно члени «Просвіти» поділялися на повноправних (з 18 років) і неповноправних (з 14 років), які об'єднувалися у гурток «Юнак». Просвітяни поділялися також на активних, почесних та сприяючих матеріально членів [16, с. 106]. Для вступу до «Просвіти» претендент повинен був мати двох поручителів із числа членів това-

риства. Це останнє було ознакою дисциплінарною, яка свідчила про політичну складову культурницької організації. Задовольняючи духовні потреби українців, Український клуб об'єднував досить значну кількість людей. Зокрема, у Дніпропетровську налічувалося 170 осіб, які склали сім гуртків за інтересами [23, с. 189].

«Просвіти» виникли і в інших містах та селищах Дніпропетровщини. У тій же справі І. В. Сокола йдеться про його роботу в селищі Ігрені з організації місцевого осередку «Просвіти», у складі якого переважали вчителі. Потужною була «Просвіта» у Кривому Розі, організована членами ОУН Я. Потічним та Д. Горбачівим. Вона мала й молодіжне спортивне товариство «Січ». У клубі «Просвіти» були організовані курси національних танців, влаштовано концерт української хорОВОЇ капели «Сурма» та капели бандуристів під керівництвом Якова Назаренка.

У нещодавно опублікованій статті Я. Кравченка про його батька, художника-бойчуківця О. С. Кравченка, репресованого у 1930 р., йдеться про те, що він на прохання бургомистра Сергія Шерстюка виготовив графічний портрет Т. Г. Шевченка, оформив сцену в концертному залі «Просвіти» для виступу капели бандуристів [11, с. 178]. Там же знаходимо ще цікаві відомості з історії просвітянської діяльності. Зокрема, про те, що у шістнадцятому номері «Дзвону», редагованому членом «Просвіти» поетом Михайлом Пронченком, повідомлялося: «Криворізька міська управа, як вогнище української державності, вирішила відзначити місце Жовтих Вод пам'ятником, що буде доказом могутності української сили». За рекомендацією члена похідної групи ОУН «Схід» Д. Горбачіва художник О. Кравченко виконав проект пам'ятника на честь битви під Жовтими Водами – шестиметрову чотиригранну піраміду з відлитими з чавуну рельєфами сцен бою на боках, із текстом, датами, тризубом. Проект не було реалізовано через розпочаті незабаром арешти та розстріли організаторів як прийдешніх членів ОУН, так і місцевих. Найвідомішими з них є поет М. Пронченко, Я. Потічний та С. Шерстюк [13, с. 140].

В Апостоловому головою районної «Просвіти» був учитель, журналіст, пізніше письменник та історик шахів в Україні Юрій Семенко, який залишив свої спогади, у тому числі й стосовно періоду окупації [17]. Апостолівська «Просвіта» була тісно зв'язана з Криворізькою. Просвітяни розгорнули активну культурну діяльність. Окрім вже зазначеного, вони готували театральні вистави, головним чином на історичну тематику. Вся ця діяльність була спрямована на піднесення національної свідомості українців, а відтак – на активізацію боротьби за українську державність. Це не могло не привернути увагу німців, які розпочали репресії.

Дослідники стверджують, що на початку окупації у рейхскомісаріаті Україна активно діяв Український Червоний хрест (УЧХ), що зосереджував свою увагу на полегшенні перебування червоноармійців у таборах для військовополонених. На думку В. Косика, він існував на кошти добровільних пожертвувань та на прибутки від влаштованих «Просвітою» аукціонів, концертів, торгівлі тощо [15, с. 4]. УЧХ проіснував до липня 1942 р. і був розпущений німцями, оскільки, на думку влади, використовувався оунівцями у пропагандистських цілях.

На сьогодні недостатньо висвітленими є й питання про діяльність у період окупації Всеукраїнського комітету допомоги (ВКД), який у джерелах називається по-різному, але у кожній назві присутнє слово «допомога». Зауважимо, що, на відміну від інших українських організацій, Допомоговий комітет проіснував до кінця окупації. Це можна пояснити тим, що він не знаходився у конфронтації з владою ані ідеологічно, ані практично, бо займався справами, які «не перешкоджали» владі.

У Дніпропетровську ВКД очолював В. Лещенко. Завданням комітету було надання матеріальної допомоги сиротам, багатодітним сім'ям, військовополоненим, біженцям, інвалідам та всім громадянам, що постраждали від комуністичного терору. Членами організації могли стати всі повнолітні громадяни, за виключенням євреїв. Місцеві допомогові комітети, в основному, були організовані як «добродійницькі відділи» при місцевих адміністраціях. Тому вони найбільше залежали у своїй діяльності від окупаційних властей. Так, аналітичний звіт ООН у квітні 1943 р. подає характерний приклад такої залежності: «У Криничанському районі комітет Самодопомоги має наказ від сільськогосподарського відділу і інвалідам другої категорії, і престарілим не давати ні пайка, ні грошей допомоги, примушувати працювати» [21, с. 218].

У період окупації була спроба розгортання діяльності деяких політичних партій. У ДАДО зберігається текст статуту «Української мужицької партії», створеної ще в середині 1920-х рр. В.О. Доленком у Харкові. Тоді її організатора було репресовано за антибільшовицьку мету партії. Члени УМП займалися організацією по селах Дніпропетровщини бірж праці, кооперативів, сприяли налагодженню роботи освітніх установ, відкривали церкви тощо. Подібними справами займалася й «Еволюційна партія соціальних реформ» [24, с. 96–97]. Обидві партії до своїх програм включали питання створення Української держави, «визволення робітничого класу», розпуск колгоспів, надання селянам можливості розпоряджатися продуктами своєї праці тощо. Американський дослідник Дж. Армстронг наголошує також на існуванні в Дніпропетровську російської партії Національно-Трудовий Союз (НТС) [1, с. 186].

Коротко охарактеризуємо стан преси у роки окупації, оскільки редколегії газет брали активну участь у суспільно-політичному житті краю. Всього на Дніпропетровщині, за матеріалами ДАДО та ДНІМ, видавалося 10 газет у 7 містах: у Дніпропетровську – «Дніпропетровська газета» та «Вільна Україна»; у Кривому Розі – «Дзвін» та «Меч»; у Павлограді – «Українець» і «Павлоградська газета»; у Дніпродзержинську – «Кам'янські вісті»; у Верхньодніпровську – «Верхньодніпровська газета»; у Нікополі – «Промінь»; у Петриківці – «Новий час» [20, с. 463]. Більшість газет, які виходили на Дніпропетровщині, могли висловлювати лише офіційну думку німецької влади і були рупорами геббельсівської пропаганди. Тому люди називали їх «німецькими газетами з українським шрифтом» [2, с. 81].

Стосовно газет обласного міста зазначимо, що «Вільна Україна» представлена лише одним номером, бо відразу була заборонена (занадто красномовна назва свідчила про її спрямованість). А «Дніпропетровська газета» – орган міської управи, очолюваної Соколовським, навпаки, була однією з двох україномовних газет Рейхскомісаріату (друга – київське «Нове українське слово»).

Зауважимо, що зміст «Дніпропетровської газети» для дослідника має значний інтерес, бо в ній вміщено, окрім офіційних повідомлень про події у світі та передруків новин з інших газет, місцеву інформацію, яка стосується різних сфер життя Дніпропетровщини: про відновлення окремих підприємств (з них видно, що переважно почали роботу підприємства легкої та харчової промисловості), про кустарні підприємства і майстерні, про стан сільського господарства (публікувалися звіти голів сільських райуправ) тощо. Владою робилися спроби відновити і промислові гіганти: «Дніпромет», «Комінтерн», «Червоний металіст», «імені Петровського», «імені Карла Лібкнехта», коксохімічний, ДЗМУ імені Артема. Але отримати скільки-небудь помітний обсяг продукції окупантам так і не вдалося. Це було результатом активних і пасивних форм опору населення [19, с. 456–457].

Через газети їх видавці прагнули впливати на місцеве населення. Власне, це не виключало вміщення в них офіційних розпоряджень німецької окупаційної влади. Відверто опозиційні видання досить швидко були закриті. Так сталося з редагованим Михайлом Пронченком криворізьким «Дзвоном» (його редколегія видала ще й збірку «Тризуб» з піснями січових стрільців і українського козацтва та гімном «Ще не вмерла Україна»), редагованим вчителями нікопольських шкіл Олексієм Поночівним і Єлизаветою Шкандель «Промінем», дніпропетровською «Вільною Україною», редагованими членом ОУН Іваном Куценком дніпродзержинськими «Кам'янськими вістями» [9, с. 187].

Судячи з наявної джерельної інформації, у найбільш сприятливих умовах знаходилося в окупованому Дніпропетровську театральне мистецтво. Зокрема, музично-драматичний театр Т. Г. Шевченка спромігся поставити 20 вистав української, російської і західноєвропейської оперної та драматичної класики, у тому числі: «Наталку Полтавку», «Катерину», «Мазепу», «Вія», «Запорожця за Дунаєм», «Сорочинський ярмарок», «За двома зайцями», «Майскую ночь», «Трактирницю» та ін. Очевидно, що цю «сприятливість» можна пояснити віддаленістю репертуару від нагальних проблем часу. П'єси історичного змісту були заборонені.

За пресою того часу видно, що театральна трупа складалася з російської і української частини і нараховувала в різний час біля 250 осіб. До неї входили: оперна група, оркестр, російський ансамбль, хорова капела, драматична група. Спектаклі відбувалися на сцені Палацу культури залізничників. Головним режисером драматичної групи був В. С. Макавейський. Оперним репертуаром керував режисер української групи І. П. Ірван. Загальне керівництво театру здійснював П. П. Голобородько. Провідні ролі в операх виконували Гаранжа, Кабанцев, Казбан, Лебедева, Слободіна та інші актори оперної групи. Відомими акторами російської драми були: Балмашов, який деякий час очолював відділ мистецтв міської управи, Заров, Іноземцева, Кручинина, Шумський [10].

Наскільки серйозним було відношення властей до якісного аспекту театральної справи говорить той факт, що в серпні 1942 р. спеціальною постановою міської управи була створена репертуарна комісія, до якої увійшли професори І. І. Зеленський (зав. культурно-виховним відділом управи), П. А. Козар (зав. відділом освіти), В. С. Ващенко (зав. кафедрою літератури університету), директор театру П. П. Голобородько, режисер І. П. Ірван та В. С. Макавейський, художник театру Резников. Відтоді спектаклі могли з'являтися на сцені лише з санкції репертуарної комісії. І німецька влада стала пильніше контролювати театральне життя.

Штадткомісар Клостерман віддав наказ директору театру видавати по 50 квитків на кожну виставу ортскомендатурі. Крім того, 80 % усіх квитків повинні були продаватися солдатам і офіцерам вермахту (50 % і 30 % відповідно). Штадткомісар також заборонив продавати в одні руки більше двох квитків.

Починаючи з кінця 1942 р., німецька влада взяла театр під свій контроль. Гауляйтер Е. Кох спеціальним наказом заборонив спільне відвідування вистав місцевими жителями і німцями, очевидно, для упередження терактів. Потім артистам наказали вчити німецьку мову, щоб грати на ній російську і українську класику. Весною та влітку 1943 р. театр зазнав значних втрат. У липні трупу залишили Голобо-

родько і Макавейський. Ще раніше більшу частину трупи і оркестру німці вивезли до Києва і дали до Німеччини для задоволення культурних потреб «остарбайтерів». На вересень 1943 р. у Дніпропетровську залишилася невелика група акторів на чолі з М. Балмашовим (російська) та І. Калантар (українська драма) [4, арк. 37].

У Кривому Розі також діяв драматичний театр під покровительством колишнього інженера, бургомістра Сергія Шерстюка [14]. Юрій Семенко, голова «Просвіти» в Апостоловому, у спогадах пише, що у 1941 р. тут виникла єдина в окупованій Україні сільська музична студія із чотирма відділами (фортепіано, вокальний, духових та струнних інструментів), де викладали фахівці з вищою музичною освітою [18, с. 243].

З інших культурних заходів першого періоду окупації можна назвати виставку 13–25 грудня 1942 р. у Дніпропетровську, на якій були представлені полотна українських художників В. В. Коренева, Т. М. Максименко, М. С. Погрібняка та ін. Подібні виставки проводилися не тільки в обласному центрі, але і в інших містах області та навіть селах. Із спортивних заходів преса повідомляла про кілька футбольних матчів на стадіоні «Сталь» (зараз «Дніпро-Арена») між командою міської управи і командами з інших міст області [6, с. 284]. Але стверджувати на підставі цих поодиноких фактів у галузі культури про їх якесь серйозне значення в житті населення не можна, особливо у порівнянні з масовим захопленням спортом у довоєнні роки.

У сфері впливу окупаційної влади та громадської уваги залишилися музеї і архіви Дніпропетровська. Історичний музей напередодні окупації встиг евакуювати значну частину своїх експонатів і фондів. Проте там залишалося ще багато цінних музейних предметів, цінних книг та рукописів. У приміщенні будинку-музею Д. І. Яворницького німці влаштували резиденцію штадткомісара міста. Залишені експонати перевезли до художнього музею, розташованого неподалік.

Після звільнення міста працювала «Дніпропетровська обласна надзвичайна комісія з обліку збитків, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками та їхніми співниками», матеріали якої зберігаються в ДАДО [12]. З них видно, що гауптман Міллер облаштував власну квартиру експонатами художнього музею (дві великі порцелянові вази, сім картин, сербський порцеляновий годинник, порцелянову фігуру «Російський кавалерист» (доби Олександра І), два стільці із горіхового дерева. Джерела свідчать, що у вересні – листопаді 1941 р. з художнього музею до Німеччини було вивезено 450 гравюр, 210 картин, 167 одиниць порцеляни, фаянсу та кришталю.

Об'єднаний історико-художній музей очолив П. А. Козар. Він же разом з прибулими німецькими науковцями-археологами організував розкопки в районі сіл Привільне, Микільське-на-Дніпрі, Волось-

ке та інші з метою виявлення готських поховань. Наприкінці 1942 р. у п'яти залах художнього музею відкрилася виставка археологічних знахідок, включаючи так звані германські пам'ятки. Виставку, як і музей взагалі, активно відвідували німецькі офіцери та солдати, що не рятувало його від санкціонованого грабунку.

Є дані, що 23 лютого 1943 р. з Дніпропетровська до Німеччини було відправлено 54 картини з художнього музею, близько 15 тисяч томів книг з бібліотеки та значну кількість журналів. Музейні працівники, як свідчать деякі джерела, всіляко намагалися для рятування музейних цінностей сховати їх у будь-який спосіб: у котлах опалення, закопуючи у землю, забираючи додому. Такими діями вони піддавали себе великій небезпеці. Адже, кожен врятований експонат міг коштувати людині життя. А таких експонатів було майже 9 тисяч. Тікаючи з міста під натиском радянських військ у серпні 1943 р., німці вивезли найцінніші археологічні та інші експонати [5, арк. 29].

Можливо, ще значніших втрат зазнали дніпропетровські архіви. Питання про завдану окупантами шкоду ускладнюється тією обставиною, що евакуювати на схід (м. Актюбинськ Казахської РСР) вдалося не більше 10 % документів та науково-довідковий апарат. За даними архіву, в період окупації було знищено та пограбовано 770 тисяч справ за 1738–1941 рр. [7, арк. 13].

Працівник архіву історик Д. Мешков 1994 р. опублікував змістовну статтю про нищення архівних фондів окупантами [16, с. 108]. У ній на основі документальних джерел показано, яких значних збитків зазнав обласний державний архів. Однак питання про втрати архіву ускладнюється тією обставиною, що згідно з наказом начальника архівного управління НКВС Дніпропетровської області Пешурова від 18 липня 1941 р. працівникам архівів слід було готувати до першочергової евакуації матеріали ревкомів, виконкомів, сільрад, профспілок, особових справ, а в разі неможливості евакуювати матеріали їх слід було спалити. Восени 1943 р. після звільнення міста від ворога в двох зруйнованих приміщеннях обласного історичного архіву не знайшлося жодного документа з найцінніших фондів XVIII – XIX ст., таких як: «Канцелярія Катеринославського цивільного губернатора», «Катеринославське губернське правління», «Катеринославська міська управа» та ін.

Що стосується архіву Істпарту, то німці, за свідченням заступника завідувача його архіву Т. Вікторовського, перевезли до обласного історичного архіву 50 тисяч одиниць зберігання документів, книги, підшивки газет. Це переміщення в лютому 1942 р. відбулося згідно з наказом штатдкомісара Дніпропетровська. Реєстром фондів займався співробітник айнзацштабу рейхсміністра А. Розенберга (ERR) Й. Браун. Його робоча група досить інтенсивно обробляла і впорядковува-

ла передусім документи партархіву. Думаю, це пояснюється тим, що німці натрапили на велике зібрання документів більшовицької партії, в яких була відображена внутрішня і зовнішня політика.

Влітку 1942 р. до Дніпропетровська прибув керівник крайового управління архівів, музеїв та бібліотек Г. Вінтер разом з істориком Е. Люддекенсом, який мав завдання скласти опис партійного архіву. Г. Вінтер наказав збільшити штат архівних працівників для упорядкування та фотокопіювання документів XVIII – XIX ст. [16, с. 107]. Робота німецьких архівістів тривала майже рік, що передбачає значний обсяг відібраних для вивезення чи копіювання справ.

Окремо німецькі члени комісії у Дніпропетровському архіві працювали над виявленням джерел з історії німецької колонізації Півдня України у XVIII – XIX ст. Ця робота йшла паралельно з реєстрацією місцевих німців (фольксдойче), яка проводилася спеціальною службою – Volksdeutsche Mittelstelle. Її очолював доктор Карл Штумп, котрий разом з окремою групою зондеркоманди «R» опрацьовував документи фонду 134 – «Катеринославська контора опікунства іноземних поселенців Півдня Росії» – обласного історичного архіву. У цьому фонді (переважно) та в деяких інших зберігалися документи про життя німецьких колоністів на південноукраїнських землях, включаючи Дніпропетровщину. Доля скопійованих та оригінальних документів з Дніпропетровського обласного історичного архіву, вивезених до Німеччини, є самостійною темою дослідження. Тут же дане питання нас цікавить тільки під кутом зору характеристики окупаційної політики загарбників.

Варварського пограбування зазнав і художній музей Дніпропетровська та міські бібліотеки. Цей грабіж розпочався, як видно з донесення директора художнього музею міській управі про стан закладу від 3 жовтня 1941 р., із самого початку німецької окупації [2, с. 89].

У поєднанні з іншими чинниками формування настроїв місцевого населення відношення окупаційної влади до освіти і науки, нищення духовних цінностей народу передбачали посильні й різноманітні прояви опору окупаційному режиму.

Таким чином, встановлення окупаційного режиму на території Дніпропетровщини було націлено на вирішення завдань використання ресурсного потенціалу області для потреб німецької армії, утвердження нової влади, пошуку її підтримки серед місцевого населення. В економічній сфері пріоритет належав відновленню зруйнованого господарського комплексу та забезпеченню робочими руками економіки Німеччини. Зіткнувшись із численними і різноманітними формами спротиву, німецьке командування задіяло жорсткий репресивний апарат, першими жертвами якого ставали комуністи, комсомольці, радянські активісти, євреї. Для упокорення населення

окупанти застосовували його масове переміщення, систему заручництва, реквізицій матеріальних цінностей на користь німецької армії, відвертого грабіжництва, створення трудових таборів, відправку молоді на роботу до Німеччини. Опинившись у скрутних умовах на межі фізичного виживання, місцеве населення всіляко саботувало заходи німецької влади, вишукуючи шляхи для підтримки свого існування.

Для зміцнення своєї влади окупанти намагалися залучити до співпраці місцевих жителів. Так була створена мережа українського самоврядування, що нерідко ставала легальним прикриттям для розгортання діяльності націоналістичних осередків, які проводили серед населення активну пропагандистську роботу. Серед керівників місцевого самоврядування опинилися і лідери похідних груп ОУН-б.

У перші місяці окупації, фашистська адміністрація лояльно дивилася на перспективи культурно-освітньої справи в регіоні. Але, незважаючи на те, що продовжували існувати ВНЗ Дніпропетровська, їх діяльність досить швидко згасла, набувши по-суті декоративних форм, а регулярного навчання на всіх рівнях так і не вдалося відновити.

Таким чином, під час окупації непоправних втрат зазнали музеї, архіви, театральні та освітні приміщення. Загравання окупаційної влади з намаганнями національної інтелігенції українізувати освітньо-культурну сферу завершилося досить швидко, а наприкінці 1941 р. репресії були поширені й на діячів ОУН.

Бібліографічні посилання

1. Безмертя. Книга пам'яті України 1941 – 1945 / гол. редкол. (голова – І. О. Герасимов). – К., 2000.
2. **Беллецца С. А.** (Сімоні Аттіліо Беллецца-доктор філософії (спеціалізація: історія), стипендіат Вищої школи історії департаменту історичних досліджень Університету Республіки Сан-Марино). Освіта в Україні під час окупації (на матеріалах Дніпропетровської області) / С. А. Беллецца. – Читта-ді-Сан-Марино. E-mail: sabellezza@gmail.com. – С. 78–91.
3. **Грімстед П. К.** Нищення українських музеїв, архівів, бібліотек у роки Другої світової війни / П. К. Грімстед, Г. Боряк // Пам'ятки України. – 1994. – № 3.
4. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО). – Ф. 19. – Обласний комітет Комуністичної Партії України (обком КПУ), м. Дніпропетровськ, оп. 4, спр. 922. «Материалы Чрезвычайной Государственной Комиссии об ущербе, причиненном немецко-фашистскими захватчиками и их сообщниками гражданам, колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям. Докладная записка облуправления НКВД о деятельности истребительских батальонов в УНКВД по состоянию на 1 января 1945 года». 25.01. 1944 – 13.06. 1945.
5. ДАДО. – Ф. 268, оп. 2, спр. 18.
6. ДАДО. – Ф. 2428. – Контора міської промислової торгівлі «Міськпромторг» торговельного відділу Дніпропетровської допоміжної управи м. Дніпропетровська, оп. 2, спр. 177.

7. ДАДО. – Ф. 2429. – Команда української поліції, Кривий Ріг Дніпропетровської області, оп. 2, спр. 215.

8. ДАДО. – Ф. 2563. – Дніпропетровський штадткомісар, м. Дніпропетровськ. 1943, оп. 1, спр. 5.

9. Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941–1945) : сб. док. и матер. – Д., 1962.

10. **Касьянов О.** Нападение фашистской Германии на СССР (О планах и их осуществлении на примере Днепропетровской области) / О. Касьянов // Наше місто. – 2000. – 21 червня.

11. **Киструська Н. В.** Культурне життя в окупованому Дніпропетровську / Н. В. Киструська, Г. А. Борисов // Велика Вітчизняна війна. 1941 – 1945. Сучасні проблеми історичної освіти і науки. – Д., 2005. – С. 177 – 178.

12. **Клец В. К.** Оккупационный режим и организация работы учебных заведений Днепропетровской области в период второй мировой войны / В. К. Клец // Наддніпрянський історико-краєзнавчий збірник. – Д., 1998. – Вип. 1.

13. **Кравченко Я.** Він ілюстрував поезії Михайла Пронченка // На землі на рідній... легенди та перекази Криворіжжя / упоряд. Г. Гусейнов. – Д., 2012. – Кн. 7. – С. 135–143.

14. **Кучер В.** Україна 1941 – 1944: трагедія народу за фасадом Священної війни / В. Кучер, О. Потилчак. – К., 2011.

15. **Манаенко А.** Оккупация Днепропетровска: 792 дня рабства / А. Манаенко, А. Хрусталеv // Свое мнение. – 2001. – 8 ноября. – С. 4–5.

16. **Мешков Д.** Нові господарі: дніпропетровські архіви за німецької окупації / Д. Мешков // Пам'ятки України. – 1994. – № 3–6. – С. 106–08.

17. **Семененко В. И.** История Украины / В. И. Семененко, Л. А. Радченко. – Х., 1999.

18. **Слоневский А.** Дух ушедшей эпохи. Каменское – Днепродзержинск 1917 – 1953 годы: воспоминания, очерки, документы / А. Слоневский, Л. Яценко. – Днепродзержинск, 2007.

19. **Стецкевич В. В.** В роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.) / В. В. Стецкевич, В. М. Сацута / Історія міста Дніпропетровська / за наук. ред. А. Г. Болєбруха. – Д., 2006. – С. 441–496.

20. **Сергійчук В.** Давно пора розповісти світові правду / В. Сергійчук // Юридичний вісник України. – 2003. – 8–14 березня.

21. **Титаренко Д.** Людський фактор в окупаційній пресі Східної України (1941 – 1943 рр.) / Д. Титаренко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – Вип. 7.: До 40-ліття Українського Історичного Товариства / відп. ред. І. Пасічник, Л. Винар. – Острог; Торонто; Н.-Й., 2006. – С. 216–237.

22. **Трепкачова О. Д.** Окупаційний режим та єврейське населення Дніпропетровщини 1941–1943 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Д. Трепкачова. – Д., 2010.

23. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси / редкол.: В. А. Смолій (голова колегії), Г. В. Боряк, Ю. А. Левенець та ін. – К., 2011. – Кн. 2.

24. **Шахрайчук І. А.** Рух Опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945) / І. А. Шахрайчук, М. А. Слободянюк. – Д., 2004.

Надійшла до редколегії 12.05.2014